

Kalkan, Buğra; Başdemir, Hasan Yücel (Editörler)
Siyasî İdeolojiler

Adres Yayınları® / 48

1. Baskı: Haziran 2017

ISBN: 978-975-2500-50-1

© 2017, Adres Yayınları®

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında, kanuni takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayına Hazırlayan: Emre Turku

İç Tasarım: Liberte Yayınları

Kapak Tasarımı: Mesut Koçak

Baskı: Tarcan Matbaası

Adres: Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15, İskitler, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 | Faks: (312) 384 34 37 | Sertifika No: 25744

LiBeRtE
yayıngrubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr

Sertifika No: 16438

Adres Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Yazarlar

Hasan Yücel Başdemir

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Hamit Emrah Beriş

Gazi Üniversitesi

Fatih Duman

Hitit Üniversitesi

Şenay Eray

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Salih Zeki Haklı

Polis Akademisi

Buğra Kalkan

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Metin Uçar

Hitit Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	14
LİBERALİZM / Buğra Kalkan	20
Tarihsel Süreçte Liberalizm	22
Liberalizmin Temel Unsurları	25
<i>Bireycilik</i>	25
<i>Özgürlük</i>	26
<i>Anayasacılık ve Hukukun Üstünlüğü</i>	28
<i>Hoşgörü</i>	29
<i>Mülkiyet</i>	30
<i>Serbest Piyasalar</i>	31
Liberalizmin Türleri	32
<i>Klasik Liberalizm</i>	32
<i>Modern Liberalizm</i>	34
<i>Liberteryenizm</i>	35
Liberalizm ve Demokrasi	37
Liberalizm ve Yeni Sağ	39
Günümüzde Liberalizm	40
Türkiye’de Liberalizm	41
<i>Siyasal ve Ekonomik Sistem</i>	42
<i>Liberal Fikir Hareketleri</i>	43
Genel Değerlendirme	44
Özet	44
Tartışma Soruları	45
İleri Okumalar	45

MUHAFAZAKÂRLIK / Fatih Duman **46**

Tarihsel Süreçte Muhafazakârlık.....	48
Muhafazakârlığın Temel Argümanları	51
<i>Kusurlu İnsan Doğası Anlayışı ve Beşeri Eksiklik Felsefesi</i>	51
<i>Aydınlanma ve Akıl/cılık Eleştirisi</i>	52
<i>Gelenek ve Ön yargı</i>	53
<i>Organik Bütünlük Olarak Toplum</i>	53
<i>Eşit(siz)lik, Otorite ve Mülkiyet</i>	54
<i>Devrim(cılık) Eleştirisi ve Kaide-i Tadrîç</i>	55
Muhafazakârlığın Türleri.....	56
<i>Kıta Avrupası Muhafazakârlığı ve Otoriter Muhafazakârlık</i>	56
<i>Anglo-Amerikan Muhafazakârlığı ve Liberal Muhafazakârlık</i>	57
<i>Paternalist Muhafazakârlık Versus Neo-Muhafazakârlık</i>	58
Muhafazakârlık ve Devlet	59
Muhafazakârlık ve Sivil Toplum	60
Muhafazakârlık ve Siyaset.....	61
Muhafazakârlık ve Demokrasi	62
Günümüzde Muhafazakârlık	64
Türkiye’de Muhafazakârlık	65
Genel Değerlendirme	67
Özet	68
Tartışma Soruları.....	69
İleri Okumalar	69

SOSYALİZM / Metin Uçar **72**

Tarihsel Süreçte Sosyalizm.....	74
Sosyalizmin Türleri	79
<i>Fransız Devrimi Öncesi Eşitlikçi Düşünceler</i>	79
<i>Fransız Devrimi Sonrası Sosyalizm ve Ütopik Sosyalist Düşünceler</i>	80
<i>Marksist Düşünce</i>	83
<i>Marx’ı Takip Eden Sosyalist Düşünceler/Uygulamalar</i>	87
<i>Marx Sonrası Marksist Olmayan Sosyalist Düşünceler/Uygulamalar</i> ..	92
Günümüzde Sosyalizm	94
Sosyalizm, Siyaset ve Devrim	96
Sosyalizmde Devlet ve Sivil Toplum	97
Sosyalizm İçin Demokrasi ve İnsan Haklarının Anlamı	99
Türkiye’de Sosyalizm	100
Genel Değerlendirme	104

Özet	105
Tartışma Soruları.....	106
İleri Okumalar	106

MİLLİYETÇİLİK / Hamit Emrah Beriş **108**

Tarihsel Süreçte Milliyetçilik	110
Milliyetçiliğin Temel Unsurları.....	112
<i>Ulus (Millet)</i>	113
<i>Etnisite</i>	114
<i>Ulusal Kimlik</i>	115
<i>Ortak Dil ve Tarih</i>	117
<i>Kendi Kaderini Tayin</i>	118
Milliyetçilik Türleri.....	118
<i>Liberal Milliyetçilik</i>	119
<i>Muhafazakâr Milliyetçilik</i>	119
<i>Yayılmacı Milliyetçilik</i>	120
<i>Sol Milliyetçilik</i>	120
Günümüzde Milliyetçilik.....	121
Türkiye’de ve İslam Dünyasında Milliyetçilik.....	123
Genel Değerlendirme	127
Özet	128
Tartışma Soruları.....	128
İleri Okumalar	129

FAŞİZM / Fatih Duman **130**

Tarihsel Süreçte Faşizm	132
Faşizmin Unsurları	136
<i>Anti-Rasyonalizm, Anti-Liberalizm ve Anti-Komünizm</i>	136
<i>Totaliterizm</i>	138
<i>Korporatizm</i>	138
<i>İrkçilik ve Aşırı Milliyetçilik</i>	139
<i>Lider Kültü, Tek Parti Sistemi ve Elitizm</i>	140
<i>Eşit(siz)lik, Şiddet ve Mücadele</i>	140
<i>Militarizm ve Yayılmacılık</i>	141
Faşizmde Devlet, Sivil Toplum ve ‘Siyaset’	142
<i>Devlet</i>	142
<i>Sivil Toplum</i>	143
<i>Siyaset</i>	143
Faşizmin Türleri: Faşizm Versus Nazizm.....	144

Demokrasi ve Faşizm	145
Günümüzde Faşizm	146
Türkiye’de Faşizm	147
Genel Değerlendirme	148
Özet	149
Tartışma soruları	150
İleri Okumalar	150

FEMİNİZM / Şenay Eray **152**

Tarihsel Süreçte Feminizm.....	154
Feminizmin Temel Unsurları.....	155
<i>Toplumsal Cinsiyet</i>	155
<i>Kadın Erkek Eşitliği</i>	155
<i>Ataerkil Sistem</i>	156
Feminizmin Türleri	156
<i>Liberal Feminizm</i>	156
<i>Sosyalist/Marksist Feminizm</i>	159
<i>Radikal Feminizm</i>	162
<i>Kültürel Feminizm</i>	164
Günümüzde Feminizm	165
<i>Feminist İdeolojiler, Feminist Hareket ve Türkiye</i>	166
Genel Değerlendirme	168
Özet	168
Tartışma Soruları.....	169
İleri Okumalar	170

ANARŞİZM / Buğra Kalkan **172**

Tarihsel Süreçte Anarşizm.....	174
Anarşizmin Temel Unsurları	175
<i>İyileştirilebilir ‘İnsan Doğası’</i>	175
<i>Öz-yönetim ve Devrimci Örgütlenme</i>	178
<i>Şiddet ve Terör</i>	180
Anarşizmin Türleri	182
<i>Felsefî Anarşizm</i>	182
<i>Bireyci Anarşizm</i>	184
<i>Komünist Anarşizm</i>	186
Günümüzde Anarşizm	188
Türkiye’de Anarşizm.....	190

Genel Değerlendirme	191
Özet	192
Tartışma Soruları.....	193
İleri Okumalar.....	193

EKOLOJİK DÜŞÜNCE VE YEŞİL SİYASET / Salih Zeki Haklı 194

Tarihsel Süreçte Ekoloji	196
Ekolojik Düşüncenin Temel Unsurları.....	198
<i>Modernizm Eleştirisi</i>	198
<i>Yeni Siyasî ve Ekonomik Düzen</i>	199
<i>Yeni Toplumsal Hareketler</i>	201
Ekolojik Düşünce Türleri.....	205
<i>Derin Ekoloji</i>	205
<i>Toplumsal Ekoloji</i>	206
<i>Ekofeminizm</i>	206
<i>Ekososyalizm</i>	206
<i>Mistik Ekoloji</i>	207
Ekolojik Düşünce ve Demokrasi.....	207
<i>Yeni Siyaset Kavramı ve Yeşil Siyaset</i>	207
<i>Yeşil Siyasetin Medâr-ı İftiharı: Alman Yeşiller Partisi (Die Grünen)...</i>	210
Türkiye’de Ekolojik Düşünce.....	214
Müslüman Dünyada Ekolojik Düşünce.....	216
Genel Değerlendirme	218
Özet	219
Tartışma Soruları	220
İleri Okumalar	221

FUNDAMENTALİZM / Hasan Yücel Başdemir 222

Tarihsel Süreçte Fundamentalizm.....	224
Fundamentalizmin Temel Unsurları.....	228
<i>Kutsal Metinleri Literal Okuma</i>	228
<i>Entegrizm versus Senkretizm</i>	229
<i>Dualizm ve Paranoya</i>	229
<i>Alternatif Tarih Düşüncesi</i>	230
<i>Grup Psikolojisi ve Birey Prototipi</i>	231
<i>Sosyal İçerikli Kural ve Yasaklar</i>	231
Fundamentalizmin Türleri	231

<i>Hıristiyan Fundamentalizmi</i>	231
<i>Müslüman Fundamentalizmi</i>	234
<i>Yahudi Fundamentalizmi</i>	237
Demokrasi ve Fundamentalizm	240
Türkiye’de Fundamentalizm	241
Genel Değerlendirme	245
Özet	247
Tartışma Soruları	247
İleri Okumalar	248

İSLAMCILIK / Hasan Yücel Başdemir **250**

İdeolojiler İçinde İslamcılık	252
Tarihsel Süreçte İslamcılık	254
İslamcılığın Dönüşümü	258
İslamcılığın Temel Unsurları.....	262
İslamcılığın Türleri ve Öncüleri.....	267
İslamcılık ve Demokrasi.....	271
Genel Değerlendirme	273
Özet	274
Tartışma Soruları.....	275
İleri Okumalar	275

KAYNAKÇA **276**

DİZİN **282**

GİRİŞ

Günlük dilde ideoloji kavramı, kötüleyici bir anlamda kullanılır. Herhangi bir davranışın ya da fikrin ideolojik olduğunu belirtmek, o davranışın ya da fikrin ciddi bir analizin ürünü değil de tarafgir bir radikalliğin ya da dogmatik bir tavrın ürünü olduğunu ima etmek anlamına gelir. Siyasî tarihe ve fikir tarihine kısaca göz atıldığında bu tür bir ön yargının nereden kaynaklandığını keşfetmek zor değildir. Cemil Meriç'in "İdeolojiler idraklerimize giydirilmiş deli gömlekleridir" sözü, ideolojiye yüklenen olumsuz anlamın bir yansımasıdır.

Bu kitapta siyasal ideolojiler kısmen tutarlı ve kapsamlı siyasal inançlar, prensipler, teoriler ve pratikler olarak ele alınacaktır. Siyaset teorisinde fikirler birdenbire ve kendiliğinden ortaya çıkmaz. Her bir konunun ya da iddianın önemli bir geçmişi ve beslendiği pek çok kaynağı vardır. Bu bakımdan siyasal teorilere ve hatta pratiklere anlam verebilmek ve onları değerlendirebilmek için söz konusu fikirlerin ve pratiklerin ilişkili olduğu paradigmanın iyi anlaşılması gerekmektedir. Bu kitapta başarılmaya çalışılacak olan temel amaç, karmaşık siyasal ideolojilerin temel fikirlerini ve türlerini indirgemeciliğe yakalanmadan ama karmaşada da kaybolmadan anlaşılır şekilde okuyucuya sunmaktır. Bu bakımdan öncelikle ideoloji kavramının kendi serüvenini kısaca aktarmak önemlidir.

İdeoloji kavramını Fransız düşünür Antoine Destutt de Tracy, 1796 yılında icat etmiştir. Bir aristokrat olmasına karşın Fransız Devrimi'ne sempatiyle yaklaşan de Tracy, Devrim sonrası gelişen terör döneminde hapsedilmiştir. Aydınlanmaya inanmış bir isim olan Tracy, içinde yaşadığı siyasal ve toplumsal dönüşümü anlamlandırmak için insan zihnini inceleyen bir bilim geliştirmek istemiştir. Ona göre hayvan bilimi olduğu gibi bir insan bilimi de olmalıdır. Tracy bu bilimin adını

‘ideoloji’ olarak koymuş ve ideoloji disipliniyle toplumların rasyonel bir şekilde daha ileriye taşınabileceğine inanmıştı. Ancak onun bu girişimi kısa süreli olmuş ve hızlı bir şekilde ideoloji kavramına olumsuz anlamlar atfedilmiştir.

İdeoloji kavramını kötüleyen ilk kişi ünlü Fransız imparator Napolyon Bonapart’tır. De Tracy’nin fikirleri Bonapart’ın diktatöryal yönetimi için uygun değildi. İmparatorluğu ayakta tutacak olan fikirler Katolik Kilisesi gibi toplumun geleneksel kurumlarından gelmeliydi ve duygusal ve sembollere dayalı bir siyasal yönetim anlayışı geliştirilmeliydi. De Tracy’nin toplumu rasyonel ilkelere göre yeniden inşa talepleri İmparatorluk için uygun görülüyordu. Bonapart ideolojiyi gerçeklikten uzak basite kaçan fikirler olarak eleştirdi ve hatta ideolojiyi insanların hayatını zorla değiştirmeye çalışmakla suçladı.

Ancak ideoloji kavramının sosyal ve siyasal teoride olumsuz bir yer edinmesini sağlayan düşünür Karl Marx olmuştur. Marx’a göre toplum alt-yapı ve üst-yapıdan oluşur. Alt yapı temelde üretim biçimini açıklamak için kullanılan materyalist bir kavramdır. Yani insanların bilinçleri üretim biçimleri ve süreçleri tarafından belirlenir. Bir kişinin üretim ilişkileri içindeki konumu onun bilincini de belirleyecektir. Bu bakımdan kapitalist toplumda üretim ilişkileri bakımından iki temel sınıf vardır: burjuva sınıfı ve işçi sınıfı. Burjuvalar sadece maddi üretim biçimlerine sahip olarak iktidarlarını sürdürmezler ama aynı zamanda üst-yapıya da hakim olarak sınıflı toplumun devamlılığını, yeniden üretimini mümkün kılarlar. Bu bakımdan ideoloji üst-yapı ile ilişkilendirilir. Buna göre, ideoloji kapitalist toplumu güçlendiren yasal, siyasal, dinî estetik ya da felsefi ilkelere dir.

Şüphesiz Marx kendi görüşlerinin ideolojik olduğunu düşünmedi. Ona göre kendisi tarihin yasalarını çözmüştür ve kapitalist sınıfın nasıl yıkılarak sosyalist toplumun kurulacağını objektif bir şekilde açıklamıştır. Marx’tan sonra Engels Marx’ın çalışmalarına ‘bilimsel sosyalizm’ adını vererek, onun çalışmalarını ütö-pist sosyalistlerden ve ayrıca ‘ideolojiler’den ayırdığını düşünmüştür. Engels’e göre ideoloji ‘yanlış bilinç’tir. Bu bakımdan liberalizmin demokratik yönetim anlayışı, hukuk önünde eşitlik ideali ya da kamusal çıkar için çalışan bürokrasi düşüncesi ideolojiktir ve reddedilmelidir.

Bu ilk tartışmalar bağlamında ideoloji kavramı Marksist literatürde önemli bir çalışma alanına dönüşmüştür. Engels’ten sonra Lenin ideolojinin önemine vurgu yaparak, işçi sınıfının kapitalist toplumdaki koşullanmasını engellemek için sosyalist ideolojinin önemine vurgu yapmıştır. Böylece Lenin’in yazılarında ideoloji kavramı bütünüyle olumsuz bir anlamda kullanılmaktan çıkartılmıştır. Daha sonra İtalyan düşünür Antonio Gramsci, Marx’ın materyalizmini kaba bularak, kapitalist toplumda sivil toplumun özgün konumuna vurgu yapmıştır. Ona göre yönetici sınıfın yönetimde kalması ‘hegemonya’nın üretilmesine bağlıdır. Kapitalist toplumda Gramsci’ye göre iki çeşit entelektüel vardır: geleneksel ve organik entelektüel. Bunların birincisi akademisyenler gibi bağımsız olduğunu düşünen entelektüellerdir. İkincisi ise belirli bir sosyal sınıf yapısı ile doğrudan ilintili en-

telektüellerdir. Gramsci organik entelektüellerin fikirleriyle ve çeşitli kurumlarda aldıkları pozisyonla, işçi sınıfı için karşı bir hegemonya üretebileceklerini ileri sürmüştür. Özellikle kapitalist toplumlarda işçi sınıfı devrimi geciktikçe, Marx'ın katı materyalizmi sorgulanmış ve geciken devrimin nedenleri Marksizm içinde kalınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıdan üst-yapının ilk başta iddia edilenden daha bağımsız bir yapıya sahip olduğu fikri revaç kazanmıştır.

Bu düşünce çizgisinde Frankfurt ekolü ve ayrıca Fransız düşünür Louise Althusser ekonomik belirlenimcilikten daha bağımsız üst-yapı teorileri geliştirmişlerdir. Genel olarak kapitalist toplumun yarattığı refahın, hoşnutsuz grupların kapitalizme olan bağlılıklarını artırdığı iddia edilmiştir. Marx'ın geleneksel sosyal kurumlarının yanında eğitim ve medya kurumlarının da kapitalizmin hegemonik üstünlüğünü desteklediği belirtilmiştir. Açıkçası 1980'lerin sonlarına doğru sosyalist devlet deneyimlerinin son bulmasının ardından, Marksist ideoloji tartışması da genel siyaset teorisi içinde marjinal bir konuma doğru sürüklenmiştir. Artık çok az siyaset bilimci demokratik kurum ve pratiklerin ya da hukukun üstünlüğü kavramının basitçe kapitalist sınıfın çıkarlarına hizmet eden ideolojik aygıtlar olduğunu düşünmektedir.

Bu çalışmaya göre siyasal ideolojiler insan doğası, tarihsel gelişme ve siyasal-sosyal sistemler üzerinde kısmen tutarlı empirik ve normatif inançlar ve iddialar sunan fikrî geleneklerdir. Bir siyasal ideoloji geleneğinde olduğu varsayılan düşünürlerin insana, topluma, siyasete ya da ekonomiye en azından temel bazı ortak ön kabullerle ve yöntemlerle yaklaştığı varsayılır. Bu bakımdan düşünürlerin fikirlerini belirli siyasal ideolojilere bağlamak mümkün olur.

Bir siyasal ideolojiler kitabının soracağı temel sorular arasında şunlar yer alabilir: Bir ideolojik gelenekte hangi temel düşünürler bulunmaktadır? Bir ideolojinin temel değerleri ve önermeleri nelerdir? Farklı tarihsel zamanlarda aynı ideoloji içinden çıkan farklı okullar ya da türler nelerdir? Bu türleri birbirine bağlayan ya da birbirinden ayıran esaslar nelerdir? İdeolojilerin siyasal sistemlerde ne gibi etkileri olmuştur ya da gelecekte olabileceği beklenmektedir? Farklı ülkelerde ideolojik akımların etkileri nedir ya da bu fikirlerde nasıl bir ayrışma gözlenmektedir? Görüldüğü üzere bu tür sorular bilginin doğasına ilişkin felsefi bir soruşturmadan ziyade doğrudan siyasal alan ile ilişkili araştırmalardır.

İdeolojinin ne olduğuna ilişkin tartışmayı bitirmeden önce demokrasinin neden bir ideoloji olarak burada incelenmediği açıklanmalıdır. Son yıllarda demokrasiyi bir ideoloji olarak inceleyen eserler yayınlanmıştır. Ancak bu kitapta demokrasi basitçe farklı ideolojik şekiller alabilecek bir yönetim şekli olarak incelenmiştir. Günümüzde modern demokrasinin temel kurumları liberalizmle ilişkilendirilmekle birlikte, demokrasilerin kalıcılığı ve yükselen itibarı nedeniyle farklı ideolojik perspektiflerin kendi demokrasi anlayışını geliştirdikleri görülmektedir. Örneğin sosyalist gelenek demokratik pratikleri reddetmek yerine sosyal demokraside görüleceği üzere kendi siyasal ajandasının demokratik yöntemlerle nasıl

başarılabilceğini araştırmaktadır. Feministler demokratik siyasal araçları cinsiyet ayrımcılığını yok etmenin bir aracına dönüştürmek için uğraşmaktadır. Örnekler çoğaltılabilir ancak burada vurgulanan husus her bir ideolojik geleneğin demokrasiye ilişkin farklı bir yorum geliştirdiğidir. Bu bakımdan, kitapta ideolojilerin demokrasi ile olan ilişkisine ayrı bir vurgu yapılacaktır.

Bu çalışmada siyasal ideolojiler bu konularla ilk kez karşılaşan okuyucuyu zorlamayacak açıklıkta ele alınmıştır. Ancak anlaşılır olma kaygısı kitabın ele aldığı konular bakımından derinliğini yitirmesine yol açmamıştır. Her bir siyasal ideoloji temel kavramları ve türleri ile ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bunun için öncelikle siyasal ideolojilerin kavramsal ve tarihsel kökenleri açıklanarak okuyucunun sağlam bir ilk izlenim edinmesi sağlanmıştır. Ardından ideolojilerin temel değerleri ve kavramları teker teker açıklanarak, konuya daha derinlikli bir giriş yapılmıştır. Bu kavrayışın ardından okuyucu siyasal ideolojilerin türleri ile tanıştırılarak, hangi bağlamda ve hangi tarihsel süreçte söz konusu ideolojilerin türlere ayrıldığını anlamaları sağlanmıştır. Ayrıca siyasal ideolojilerin demokrasiye ve sivil topluma bakışlarının birbirlerinden nasıl farklılaştığının anlaşılması için de ayrıca özen gösterilmiştir. Bunlara ek olarak, bu kitapta, siyasal ideolojilerin Türkiye’de ve Müslüman toplumlarda yaşadığı serüven mümkün olduğunca okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır.

Okuyucunun dikkatini dağıtmamak ve akıcı bir okuma sağlamak için bölümlerde kullanılan kaynaklar dipnotlarda belirtilmemiştir. Bunun yerine her bir bölümün sonunda ileri okumalar listesi verilerek hem yararlanılan kaynaklar gösterilmiş hem de okuyuculara bilgilerini derinleştirmeleri konusunda rehberlik edilmiştir. Bölümlerin başında kısa bir ön bilgi ile birlikte kutu içerisinde okuyucunun metne odaklanmasını sağlayacak olan sorular verilmiştir. Okuyucunun dikkatini çekmesi için **anahtar terimler**, kalın ve renkli yazı haline getirilmiştir. Her bölümün sonunda bir bölüm özeti sunularak okuyucunun, bilgilerini bölüm sonunda gözden geçirmesi hedeflenmiştir. Bu bakımdan elinizdeki kitap siyasal ideolojiler konusuna kolay bir giriş yapmak isteyen okurlar için ideal bir çalışmadır.

Buğra Kalkan

LIBERALİZM

Buğra Kalkan

Liberalizmi diğer ideolojilerden ayıran temel özellik, bireysel özgürlüğü temel değer olarak kabul etmesi ve devletin, bu değeri korumak için anayasa ile sınırlandırılması gerektiğini savunmasıdır. Bu ideolojinin özünde **sınırlı devlet** düşüncesi yer alır. Bu ideoloji, siyasal ve ekonomik liberalizm olarak ikiye ayrılabilir. **Siyasal liberalizm**, faaliyetleri anayasa ile sınırlanmış bir devletin, bireylerin sivil ve siyasî haklarını korumasını ve siyasal kararların demokratik usullere göre alınmasını ifade eder. Devlet faaliyetleri, bireysel hak ve yükümlülükleri koruyacak şekilde yürütülür. **Ekonomik liberalizm** ise özel mülkiyet ve serbest ticaret sistemine dayanır. Bireyler, sınırlı devletin koruması altında istedikleri gibi ekonomik faaliyette bulunabilirler ve ekonomik ilişkiler kurabilirler. Ekonomik özgürlük, liberal teorinin hararetle savunduğu bir değerdir. Bu sisteme, (serbest) piyasa ekonomisi adı verilir. Liberaller, siyasal ve ekonomik liberalizmin; dolayısıyla birey özgürlüğü ve özel mülkiyetin birbirinden ayrılmasını onaylamazlar. Ancak bunlar, fiilen birbirinden ayrı olabilirler. Bir ülkede siyasal liberalizm tam anlamıyla kurumsallaşmasa bile ekonomik liberalizm kurumsallaşabilir. Örneğin ekonomik özgürlük bakımından en özgür ülke olan Hong Kong'da siyasal haklar pek çok açıdan sınırlandırılmışken, ekonomik ilişkiler bağlamında Hong Kong özgür bir ülkedir. Tarihsel açıdan liberal devletlerin gelişimini 17. ve 18. yüzyılda İngiltere'de başlayan anayasacılık hareketine kadar geri götürebiliriz. Bunun yanında 19. yüzyılda ortaya çıkan sanayi devrimi, ekonomik özgürlük temeline dayanan piyasa ekonomisi ile birlikte liberal ekonomi anlayışının pratik olarak olgunlaşmasını sağlamıştır. Empirik olarak incelendiğinde genellikle, en gelişmiş anayasal devletler aynı zamanda gelişmiş piyasa ekonomilerine sahiptir. Günümüzde Birleşik Krallık, Almanya, İsviçre gibi Batı Avrupa ülkeleri liberal devletler olarak nitelenebilir.

TEMEL SORULAR

1. Bireysel özgürlük ile sınırlı devlet arasında ne tür ilişkiler vardır?
2. Bireycilik bağlamında, sınıf ya da millet gibi birey-üstü toplumsal yapılar ve kurumlar nasıl açıklanabilir.
3. Liberalizmin demokrasi ve hukukun üstünlüğü kavramları ile olan teorik ve tarihsel yakınlığının sebepleri nelerdir?
4. Farklı liberalizm türlerinin devlete yükledikleri roller nelerdir?
5. Liberalizm 'Batı'ya özgü bir ideoloji midir yoksa Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin de takip edebileceği evrensel değerlere sahip midir?

TARİHSEL SÜREÇTE LIBERALİZM

Liberal kelimesinin ilk kullanılışı 14. yüzyıla kadar geriye gider. Liberal kelimesi bu dönemde cömert, hoşgörülü, üstün ya da asil gibi kelimelerin karşılığı olarak kullanılmaktaydı. Örneğin 'güzel sanatlar'ın İngilizce karşılığı 'liberal arts'tır. Ancak siyasal bir terim olarak liberal kelimesi 18. yüzyılın ikinci yarısında İskoç düşünürler William Robertson (1721-1793) ve Adam Smith (1723-1790) tarafından kullanılmıştır. Smith, *Milletlerin Zenginliği* (*Wealth of Nations*) eserinde liberal kelimesini bir sıfat olarak sıklıkla kullanarak, kelimenin siyasal bir anlam kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Liberal sistem, liberal ilkeler, liberal fikirler gibi tamlamalar bireylerin dışsal sınırlamalara tabi tutulmaması bağlamında kullanılmıştır. Smith, serbest uluslararası ticareti liberal sistem olarak tanımlamış ve aynı ilkeyi ulusal politika konularına da uyarlamıştır. Örneğin emek piyasaları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasını ve sözleşme özgürlüğünü *liberal sistem* adına savunmuştur.

Liberal ve liberty (özgürlük) kelimeleri arasında da sıkı bir tarihsel ilişki vardır. Liberty kelimesi köken olarak Latince 'libertatem'den gelir ve eski Fransızcaya *liberte* olarak geçmiştir. Kelime anlamı olarak ise özgür irade ve sınırlandırmanın yokluğu anlamlarına gelir. Smith'e göre doğal özgürlük sistemi bireylerin hakları çerçevesinde kendi amaçlarını gerçekleştirmek konusunda serbest olmaları durumudur. 18. yüzyılın ikinci yarısında yazan Smith, bu tür bir sistemin Avrupa'da sadece İngiltere'de geliştiğini belirtir. İlginç bir şekilde İspanyollar liberal kelimesini İngiliz politikalarını tanımlamak için kullanmışlar ve anayasal devlet ilkesini ve parlamenterizmi savunan milletvekillerine *liberales* adını vermişlerdir.

18. yüzyılda İngiliz Parlamentosu'nda Torylerin yanında ikinci grup olan Whigler ilk liberal siyasal grup olmuşlardır. Toryler kraldan yana muhafazakâr kanadı temsil ederken, Whigler liberal politikaların savunucusu olmuşlardır. 1787 yılında Amerika Birleşik Devletleri ilk yazılı anayasayı kabul ederek, İngiliz anayasacılık geleneğini yazılı hukuka aktarmış ve sistemleştirmişlerdir. Halk oyuyla kabul edilen Amerikan Anayasasının seçim propagandası Federalist Yazılar aracılığıyla yapılmıştır. Fedaralist Yazıların yazarları arasında olan Thomas Jefferson ve John Adams gibi siyaset adamları, ABD'nin daha kuruluşunda liberal temeller üzerine inşa edilmesini mümkün kılmışlardır. Amerikan Devrimi'nden sonra Fransız Devrimi de 1789 yılında gerçekleşmiş ve mutlak monarşiye dayalı aristokratik yönetim şekli yerine halkın rızasına dayalı demokratik bir cumhuriyet kurarak, liberal ilkelerin Avrupa'da hızlı bir şekilde yayılmasında etkili olmuştur. Fransız Devrimi'nden sonra ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi anayasal yönetim anlayışının önemli bir köşe taşı olarak tarihteki yerini almıştır.

Liberalizmi fikrî gelişimi bakımından iki ana gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi İngiliz **Anglo-Sakson geleneği**, ikincisi ise **Kıta Avrupası geleneği**dir. İngiliz geleneği radikal siyasal ve toplumsal dönüşümlerden ziyade reformcu

der. Liberteryenizm ise doğal hukukçu bireysel hak doktrininden taviz vermeyen bir tür normatif siyaset teorisidir.

5. Teorik olarak liberalizmin ilkeleri evrenselidir. Yani herhangi bir kültüre ya da millete indirgenemez. Ancak pratikte Batı Avrupa'da doğmuş olan liberal devletlerin, dünyanın diğer ülkelerinde uygulanması sırasındaki pek çok sorun ortaya çıkabilir. Liberaller temelde siyasal ve ekonomik kurumsal düzenlemeler yerine getirildikten sonra her kültürde liberal siyasal sistemin kurulabileceğini iddia ederler.

TARTIŞMA SORULARI

1. Negatif ve pozitif özgürlük kavramlarını refah devleti pratiği bağlamında değerlendirin.
2. Siyasî eşitlik ile maddi eşitsizlik arasında ne tür sorun alanları vardır?
3. Dindarların ve ateistlerin aynı hukuk kurallarına tabi olarak barış içinde yaşamaları nasıl mümkün olabilir?
4. Siyasal liberalizm olmadan ekonomik liberalizm olabilir mi?
5. Japonya gibi Batı kültürü dışında kalan bir ülkenin müreffeh bir toplum kurabilmeleri nasıl mümkün olmuştur?
6. Türkiye'de liberal bir siyasal sistemin ortaya çıkabilmesinin önündeki engeller nelerdir?
7. Bireysel özgürlük ile toplumsal istikrar arasında bir çatışma olabilir mi?
8. Demokrat olmayan bir liberal olabilir mi?
9. Klasik liberalizm ile modern liberalizm arasındaki temel farklılıklar nelerdir?
10. Liberteryenizmin sosyal demokrasi eleştirisi hangi ilkelere dayanır?

İLERİ OKUMALAR

- Bastiat, Frederic (2014), *Hukuk*, çev: Yıldırım Arsan ve Atilla Yayla, Ankara: Liberte Yayınları.
- Butler, Eamonn (2015), *Özgür Toplumun Temelleri*, çev: Hakan Şahin, Ankara: Liberte Yayınları.
- Friedrich, Carl (2014), *Sınırlı Devlet*, çev: Mehmet Turhan, Ankara: Liberte Yayınları.
- Gwartney, J. D. vd. (2016), *Temel Ekonomi*, çev: Ahmet Uzun, Ankara: Liberte Yayınları.
- Hayek, F. A. (2015), *Kölelik Yolu*, çev: Atilla Yayla ve Yıldırım Arsan, Ankara: Liberte Yayınları.
- Mill, J. S. (2014), *Hürriyet Üstüne*, çev: M. Osman Dostel, Ankara: Liberte Yayınları.
- Robert, Russell. (2015), *Tercih*, çev: Mustafa Acar, Ankara: Liberte Yayınları.
- Swanepoel, Marc. (2015), *Sefaletten Zenginliğe*, çev: Atilla Yayla, Ankara: Liberte Yayınları.
- Uslu, Cennet (Ed.), (2017), *Liberalizmin El Kitabı*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Yayla, Atilla, (2013), *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları.

MUHAFAZAZAKÂRLIK

Fatih Duman

Kökleri tarihin eski dönemlerine kadar götürülse de bir siyasal ideoloji olarak muhafazakârlık, modern dönemde ortaya çıkmıştır. Bir tutum ya da tavır olarak muhafazakârlığı ise düşünce tarihi boyunca birçok düşünürde ve dönemde tespit etmek mümkündür. Ancak liberalizm ve sosyalizm gibi ideolojilerin yanında müstakil bir siyasal ideoloji olarak muhafazakârlık felsefi düzeyde Aydınlanma

düşüncesine, toplumsal ve siyasal düzeyde ise Fransız Devrimi'ne yönelik eleştiriler bağlamında şekillenmiştir. Bu çerçevede modern bir siyasal ideoloji olan muhafazakârlık günümüze kadar geçen süreçte farklı düşünce geleneklerine, önemli siyasal hareketlere/partilere ve ciddi bir toplumsal tabana sahip olmuştur. Düşünsel temelleri 18. yüzyılda atılsa da, kavramın ayrı bir siyasal konum ya da ideoloji için kullanılması 19. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiştir. Ancak kavramın her yerde aynı içeriğe sahip olduğu düşünülmemelidir. Muhafazakârlık zamansal ve mekânsal olarak farklılaşarak değişik eklemelere uğramıştır. Örneğin Anglo-Amerikan muhafazakârlığı daha liberal bir içeriğe sahipken Kıta Avrupası muhafazakârlığı daha otoriter bir içerik kazanmıştır. 20. yüzyılda ise muhafazakârlık reformcu ve müdahaleci politikaları savunan paternalist bir perspektifle, bir şekilde serbest piyasa ilkelerini kabullenmiş liberal bir perspektif arasında bölünmüştür. Muhafazakâr siyasal ideolojinin otoriterlik-liberallik ve totaliterlik-çoğulculuk skalasındaki yerine dair tartışmalar ve bu bağlamda açığa çıkan farklı düşünsel akımlar günümüzde de varlığını devam ettirmektedir.

TEMEL SORULAR

1. Muhafazakârlık diğer siyasal ideolojileri yatay kesen bir tür 'tutum' ya da 'tavır' mıdır? Yoksa onlardan bağımsız, müstakil bir siyasal ideoloji midir?
2. Muhafazakârlığı diğer siyasal ideolojilerden ayıran temel argümanları nelerdir?
3. Muhafazakâr düşüncede 'birey', 'toplum' ve 'devlet' arasındaki ilişkiler nasıl görülür?
4. Muhafazakâr düşüncede 'serbest piyasa' mı, 'planlı ekonomi' mi savunulur?
5. Muhafazakârlık 'değişim karşıtı' ve 'dindar' olmayı mı zorlu kılar?

TARİHSEL SÜREÇTE MUHAFAZAKÂRLIK

Muhafazakârlığın kavram olarak tanımlanmasına ilişkin literatürde ciddi görüş ayrılıkları mevcuttur. Muhafazakârlığın siyasal bir ideoloji olduğunu düşünenler kadar düşünmeyenler de vardır. Bu bağlamda muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizmden ayrı müstakil bir siyasal ideoloji olarak görülebildiği gibi, çeşitli ideolojilere eklenen bir tür eğilim, tavır, tutum ve mizaç olarak da görülebilmektedir. Muhafazakârlığın ikinci şekilde tanımlanması onu tarihin her aşamasında ve her tür düşüncede karşımıza çıkabilir kılmaktadır. Bu durumda muhafazakârlık modern döneme olduğu kadar modern öncesi döneme de, liberal sistemler kadar komünist sistemlere de ait olacaktır. Kavramın günlük kullanımdaki ‘muhafaza etme’, ‘koruma’, ‘sürdürme’ gibi anlamları her dönem ve her tür düşünce için işlevsel olabilecek bir anlam çerçevesine sahiptir. O halde komünist Çin’deki siyasal düzeni değişim taleplerine karşı muhafaza edenler yahut faşist bir düzeni koruyup sürdürmeye çalışanlar liberal düzenleri muhafaza edenler kadar muhafazakâr olacaktır. Görüldüğü üzere kavramın bu tarz kullanımı muhafazakârlığın özgün bir düşünce geleneği ya da ideoloji olarak tanımlanmasına imkân vermemektedir. Bu durumda muhafazakârlık ancak bütün ideolojileri yatay kesen bir eğilim ya da tutum olabilir.

Kökenleri için geçmişe müracaat edilse de müstakil bir siyasal ideoloji olarak muhafazakârlığın modern dönemde oluştuğu çoğunlukla kabul edilmektedir. Muhafazakâr addedilen argümanları düşünce tarihi boyunca çeşitli düşünürlerde dağınık şekilde bulmak mümkündür. Ancak nispeten daha sistematik ve bütünsel olarak Aydınlanma dönemi sonrasında ortaya çıkmıştır. Siyasal anlamı ile ‘muhafazakâr’ kavramı ilk ifadesini Fransa’da Restorasyon’da Chateaubriand tarafından çıkartılan gazeteye verilen **Muhafazakâr** (Le Conservateur) ismine borçludur. İngiltere’de ise parlamentodaki Tory grubunun 1830’larda yerini **Muhafazakâr Parti**’ye bırakmasıyla siyasal hayatın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. **Tory**’ler Britanya’da özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda etkili olmuş, önce siyasal grup daha sonra siyasal parti hüviyeti kazanmış siyasal bir harekettir. Benzer şekilde **Whig**’ler ise liberal reformcu kanadı temsil etmiş olan siyasal hareketin adıdır. Aynı dönemde Almanya’daki siyasal dağarcığa da giren muhafazakâr kavramı sürece içinde ülkelere ve düşünürlere göre değişen farklı gündemlerin parçası olmuş ve çeşitli yan anlamlar kazanmıştır. Bir siyasal hareketi, düşünceyi ya da akımı muhafazakâr olarak nitelemenin hangi ölçütler üzerinden gerçekleşeceği hususunda ciddi bir tartışma mevcuttur. Farklı perspektiflerden hareketle kavram süreç içinde yeniden inşa edilmiştir. Özellikle Alman düşüncesindeki macerasının oldukça karmaşık olduğu söylenebilir. Ancak genel bir bakışla Kıta Avrupası’nda otoriter eğilimleri içerirken Anglo-Amerikan geleneğinde daha çok liberal fikirlerin etkisinde kalmıştır. Bu coğrafi değişimin yanında dönemsel olarak da muhafazakâr kavramı farklı ideolojilerin düşünceleriyle yakınlaşabilmiştir.

Bir siyasal ideoloji olarak muhafazakârlığın ortaya çıkışı Aydınlanma düşüncesi ve Fransız Devrimi’ne gösterilen tepkiler bağlamında gerçekleşmiştir. Felsefi alan-

SOSYALİZM

Metin Ucar

Sosyalizm en önemli ideolojilerden biridir. Kolektif hareket etmeye, ortak mülkiyete ve sosyal eşitliğe önem verir. Modern bir ideoloji olarak düşünüldüğünde asıl amacı kapitalizmin olumsuzluklarını göstermek ve ona alternatifler geliştirmektir. Kapitalizmi sömürü olarak görür ve bu sömürüye son vermenin, bu mümkün değilse etkisini azaltmanın formüllerini bulmaya çalışır.

Tam da bu formüller farklı sosyalizm düşüncelerini doğurur. Sosyalistler düşünüldüğünde bir uçta piyasa ekonomisini yıkmayı, özel mülkiyeti ortadan kaldırmayı ve kapitalist sistem yerine komünist bir sistem getirmeyi hedefleyen devrimci radikal sosyalistler görülür. Diğer uçta ise piyasa ekonomisine eleştirileri olsa da devrimci bir tutum sergilemeyen, yer yer liberal ilkeleri de kabul eden ancak liberal ideallerin gerçekleşmesi için herkese eşit fırsatlar oluşturmanın demokratik formüllerini öneren ılımlı sosyalistlerden söz edilebilir. Sosyalizm bu iki ucu içine alan geniş bir yelpaze olarak görülmelidir. En radikal uçta yer alan sosyalistlerin iktidarı ele geçirdikleri Sovyetler Birliği, Çin, Doğu Avrupa, Küba, Vietnam, Kuzey Kore gibi örneklerle, ılımlı sosyalistlerin etkili olduğu ülkelerde gerçekleşen sosyal devlet uygulamaları bu ideolojinin ciddi ve etkili uygulama alanı bulduğunu da göstermektedir. Bugün, sayılan ülkelerin çoğunda ekonomik bir düzen olarak sosyalizm ortadan kalkmış ya da çok ciddi bir gerileme yaşamıştır. Aynı şekilde sosyalizmin etkisi ile oluşan sosyal devlet politikalarına yönelik de ciddi eleştiriler yapılmakta ve yoğun tartışmalar yaşanmaktadır. Sosyalizmle ilgili tüm bu olumsuz gelişmelere ve sosyalizmin ekonomik bir alternatif olarak gücünün azalmasına rağmen halen en önemli siyasal ve kültürel muhalefet odağı olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu sebeple başta demokratik ülkeler üzere çok sayıda ülkede, sosyalist geleneği sürdüren ve/veya sosyalist politikaları benimseyen kişiler/partiler halen en ciddi iktidar alternatifleri arasında yer alırlar.

TEMEL SORULAR

1. Daha eşit bir dünya mümkün mü?
2. Eşitlikçi bir dünya mümkünse bu amaca ulaşmanın yolu devrim midir yoksa demokrasi midir?
3. Toplumsal mücadele sınıflar arasındaki bir mücadele midir?
4. Tarihin seyri bilinebilir mi?
5. Ekonomi siyaseti belirler mi?

TARİHSEL SÜREÇTE SOSYALİZM

Sosyalizm ilk defa Saint-Simoncu Pierre Leroux (1797-1871) tarafından kullanılmıştır. Sosyalizm kelimesi Latince birleşmek ya da paylaşmak anlamlarını içeren **sociare** kökünden türetilmiştir. Romalıların kullandığı **societas** da bu kökle ilişkilidir; arkadaşlık, dostluk anlamlarında kullanılır ve özgür insanların yasal zeminde üzerinde anlaştıkları bir mutabakatı da anlatır. Tam da bu çerçevede sosyal kavramı ile aynı köke sahip olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Sosyalistler için sosyal olanla politik olan arasında önemli bir ayrım olduğu için bu ortaklık daha sonra anlatılacak olan bazı tartışmaları aydınlatmak açısından ayrıca önemlidir. Zira devlet aygıtını anlatan politik düzey ile insanların davranışlarını ve hayat tarzını anlatan sosyal düzey, sosyalist politikaların hangi düzeye yöneldiğini belirlemek ve bu yönelimi çözümlmek için önemli bir araçtır. Sosyalizmle ilgili 20. yüzyılın en önemli tartışmaları bu çerçevede şekillenecektir. Ancak çok daha önemlisi 'sosyal' kavramının sosyalistlerin mesafeli durdukları 'bireycilik' anlayışının karşıtı olarak da çok anlamlı olmasıdır. Çünkü sosyal kavramı, sosyalizmin savunduğu **kolektivizme** atıf yapılacağı zaman oldukça işlevsel hale gelmektedir. Kolektivizm, bireysel yerine ortak olana, rekabet yerine dayanışmaya, kişisel davranma yerine grupla birlikte hareket etmeye dayanan düşünce biçimidir. Bu çerçevede sosyal mülkiyet, herkesin üzerinde hakkı olan yani özel mülkiyetin karşıtı olarak halkın mülkiyetini; sosyal refah (örneğin herkese eşit sunulan tıp hizmeti gibi), herkesin ulaşabileceği hizmetleri; **sosyal demokrasi** de liberal demokrasinin alternatifi olabilecek bir demokrasi modelini anlatır. Sosyal olanın kullanılmasında çok önemli bir konu da eşitlik kavramının, hukuksal ya da siyasal eşitlik biçiminde algılanmasının yüzeysel görünmesi ve bunlardan ziyade ekonomiyi merkeze alan sosyal eşitlik biçiminde algılanmasıdır.

Sosyal bilimlerde aynı olguyu farklı kavramlarla anlatmak; aynı kavramı farklı olgular için kullanmak ya da nüanslara dikkat çekmek için kullanılacak kavramları farklılaştırmak mümkündür. Bazen de bu üç durumun karmaşık sentezleri ile karşılaşılır. Konu sosyalizm ve/veya Marksizm olduğunda bu karmaşık sentezlerle baş etmek oldukça zor olacaktır.

Aynı olgu için birden çok kavram kullanılabilen, örneğin; sosyalizm, komünizm, Marksizm gibi kavramlar farklı olmayan ideolojik duruşları anlatabilmektedir. Aynı kavramın farklı durumlar için kullanıldığı de kullanılır. Örneğin, sosyalizm hem ılımlı post-Marksistler için hem de devrimci Marksist-Leninistler için anlamlıdır. Avrupa sosyalizmi, üçüncü dünya sosyalizmi örneklerinde olduğu gibi sosyalizm/Marksizm tartışmalarında sıklıkla nüansların önemli olduğu görülmektedir. Nitekim aynı kavramın tarihsel dönemlere göre farklı manalarda kullanıldıkları da görülmektedir. Örneğin sosyal demokrasinin 20. yüzyılın başında taşıdığı anlam ile günümüzdeki anlamı arasında birçok farklılıklar vardır. Daha da ötesi 'Amerikan siyasetinin solu' ile 'Avrupa siyasetinin solu' arasındaki farkta olduğu gibi aynı kavramın coğrafyalara göre de farklı anlamlarda kullanılabilmesine rastlanmaktadır. O

MİLLİYETÇİLİK

Hamit Emrah Beriş

Milliyetçilik, diğer ideolojilere nazaran toplumların ve devletlerin hayatında daha merkezi bir yere sahiptir. Milliyetçilik insanları etkileyen bir ideoloji olduğu kadar devletleri ve bağımsızlık arayışındaki farklı etnik grupları da etkilemiştir. Son iki yüzyılda ortaya çıkan ulus-devlet formasyonunun milliyetçilik ile paralel bir çizgi izlediği söylenebilir. Bir bakıma, milliyetçilik ile ulus-devlet eş zamanlı olarak ortaya çıkmış ve birbirini beslemiştir. Milliyetçiliğin güçlenmesiyle belirli devletlerin

çatısı altında yaşayan uluslar bağımsızlıklarını ilan ederek kendi devletlerini kurmuş ve bugünkü uluslararası sistem içinde yerlerini almışlardır. Bu devletler, ülke içinde otoritelerini sağlamak için de milliyetçi öncüllerden geniş ölçüde yararlanmışlardır. Bu bakımdan milliyetçi düşünce, yalnızca belirli bir topluluğun ulus olması ya da ulusal bilincin güçlenmesi amacıyla hareket etmez. Daha öteye geçerek dünyanın farklı uluslardan oluştuğunu ve evrensel ölçekteki düzeni bunlar arasındaki ilişkilerin belirlenmesi gerektiğini savunur. Milliyetçiliğin, yeryüzünün her yerinde aynı etkiyi yaratan idealleri, ortak düşüncüleri ve başyapıt sayılabilecek ortak çalışmalarını yoktur. Milliyetçiliğin Locke’u, Marx’ı, Rousseau’su veya Burke’ü ve her yerde aynı etkiyi yaratacak tek bir kaynak metni yoktur. Bu ideoloji, her ulusun kendi özgün dinamiklerinden beslenir. Bu durum, genel-geçer bir milliyetçilik tanımını yapmayı zorlaştırır. Ancak farklı coğrafyalardaki milliyetçi hareketlerin benzer yönlerinden hareketle belirli kategoriler oluşturmak ve milliyetçiliği bu kategoriler çerçevesinde ele almak mümkündür. Bu çalışmada bu tür bir yöntem izlenecek, farklı milliyetçilik türleri özelliklerine göre incelenecektir. Ayrıca milliyetçiliğin temelinde bulunan ulus (millet), etnisite, ulusal kimlik ve ulus-devlet kavramları, bu ideolojiye etkileri bağlamında ele alınacaktır.

TEMEL SORULAR

1. Milliyetçiliği üreten tarihsel, siyasal ve ekonomik koşullar nelerdir? Modernite, milliyetçiliğin ortaya çıkışına ne ölçüde etkide bulunmuştur
2. Belirli bir etnik grup hakkında hangi koşullar gerçekleştiğinde “ulus” nitelemesi kullanılır?
3. Ulus-devletlerin ulusun inşası ve ulusal bilincin güçlenmesinde nasıl etkileri bulunur?
4. Günümüzde milliyetçiliğin dünya ölçeğindeki etkileri nelerdir? Ulus-devlet ile milliyetçiliğin geleceklere ne ölçüde bağlantılıdır?
5. Türkiye’de siyasal hayatın neredeyse tüm aktörlerinin farklı yorumlarla da olsa milliyetçiliğe sahip çıkmalarının arkasında ne tür faktörler vardır?

TARİHSEL SÜREÇTE MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçiliğin köklerinin nerede aranması gerektiği konusundaki teorilerin iki ana hat üzerinde toplandığı söylenebilir. Bu hatlardan ilki olan İlkçi yaklaşım, milliyetçiliğin doğrudan etnik bağlarla ilişkilendirilmesine dayanır. Tahmin edilebileceği gibi daha çok milliyetçiler tarafından dile getirilen bu tez, mevcut ulusların tarihsel bir arka planlarının bulunduğunu, ulusu oluşturan parçalar arasındaki ilişkilerin değişik zamanlarda farklı özellikler gösterse bile genel olarak birlik ve beraberlik ruhunu yansıttığını savunur. Bu yaklaşımın genetik temelli bir anlayışa tekabül ettiği ve milliyetçiliği biyolojik bir kategori içinde ele aldığı görülür. Kuşkusuz, bu tür bir milliyetçilik anlayışının ulusun ortaya çıkışını açıklamaya çalışan tezleri bilimsel bulgularla çürütülebilir. Ancak burada önemli olan söz konusu tezlerin, bilimsel sınınmaya açık olmasından ziyade inançlarla ve mitlerle beslenmesidir. Anthony Smith'in (1939-2016) vurguladığı üzere, ulusu kadim bir geleneğe yaslayan mitler, ulusların bilinmeyen bir zamandan beri aslında var oldukları, milliyetçilere düşenin ulusal bilinci uzun süren bir uykudan uyandırmak olduğu düşüncesine dayanır.

Milliyetçiliğe bir tür tarih dışılık atfeden bu yaklaşımlar karşısında ise milliyetçiliğin modern dönemlerin ürünü olduğunu savunan tezler bulunur. Tıpkı diğer ideolojiler gibi milliyetçiliği de modernitenin sonuçlarından biri olarak gören bu yaklaşım, yalnızca bu ideolojiyi değil, doğrudan ulusun kendisini de modern dönemlere ait bir olgu olarak kabul eder. Başka bir ifadeyle, uluslar milliyetçiliği değil, milliyetçilik ulusları önceler. Buna göre 16. yüzyılda Avrupa kıtasında başlayan süreçte değişik coğrafyalarda yaşayan halkların içinde buldukları ülkeye göre farklı özellikler gösterdiği anlayışı giderek güçlenmeye başlamıştır. Aynı yaklaşım, modernleşme hareketleri aracılığıyla kısa zaman içinde dünyanın farklı yerlerine de taşınmıştır. Daha açık bir ifadeyle, iktidarın merkezileşmesi, dinî kurumların siyaset üzerindeki etkisinin azalması ve devletin yegâne kural koyucu rolünü üstlenmesi bir bakıma ulusların doğuşunu da beraberinde getirmiştir. Hükmettiği topraklar üzerinde teritoryal kontrolü sağlayan devletin hayati derece önemli yeni bir rolü ortaya çıkmıştır: Kendi ulusunu meydana getirmek.

Söz konusu tezler, milliyetçiliğin modernite ile birlikte ortaya çıktığı noktasında uzlaşmasına rağmen bu süreci ortaya çıkan dinamikler bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Milliyetçiliğin modernliği üzerinde duran tezlerin en bilineni Fransız Devrimi'ni bu konuda bir milat olarak gören yaklaşımdır. **Eşitlik, özgürlük, kardeşlik** ideali üzerine oturan Fransız Devrimi, Fransa topraklarında yaşayan insanların teklik ve birlik içinde oldukları varsayımına dayanır. Devrimden sonra özellikle Jakoben cumhuriyet döneminde yerel ve bölgesel farklılıklar ortadan kaldırılarak tek bir Fransız ulusu inşa edilmesi yönünde yoğun bir çaba harcanmıştır. Örneğin bu dönemde ülke genelinde konuşulmakta olan farklı dil ve lehçelerin tekleştirilmesi, tüm çocukların zorunlu ve ortak bir eğitimden geçirilmesi ve yurttaşlarda ortak mensubiyet ve aidiyet duygularının güçlendirilmesi yönünde çok sayıda adım atılmıştır. Fransız Devriminin etkileri yalnızca bu ülkeyle sınırlı kalmaz ve kısa süre

7. Liberal milliyetçilik ile anayasal devlet anlayışı arasında ne tür ilişkiler kurulabilir?
8. Milliyetçiliğin ortaya çıkışını açıklayan belli başlıca kuramlar nelerdir?
9. Milliyetçi bir perspektiften bakıldığında bu ideolojinin doğuşu ve temellerine ilişkin ne söylenebilir?
10. Türkiye’de gündelik siyasetin şekillenmesinde milliyetçilik nasıl bir etkiye sahip olmuştur?

İLERİ OKUMALAR

- Anderson, Benedict (1995), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev: İskender Savaşır, 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Beriş, Hamit Emrah (2014), *Egemenlik: Bir Kavramın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği*, İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Bora, Tanıl (ed.) (2008), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4, Milliyetçilik*, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carr, Edward Hallett (2012), *Milliyetçilik ve Sonrası*, çev: Osman Akınhay, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gellner, Ernest (1992), *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev: Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Gündoğan, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gellner, Ernest (2013), *Milliyetçiliğe Bakmak*, çev: Simten Coşar ve başkaları, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, Anthony (2005), *Ulus-Devlet ve Şiddet*, çev: C. Atay, İstanbul: Devin Yayınları.
- Habermas, Jürgen (2002), *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, çev: Medeni Beyaztaş, 2. Baskı, İstanbul: Bakış Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (1995), *1789’dan Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, çev: Osman Akınhay, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Smith, Anthony D. (2013), *Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih*, çev: Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara: Atif Yayınları.
- Viroli, Maurizio (1997), *Vatan Aşkı: Yurtseverlik ve Milliyetçilik Üzerine Bir Deneme*, çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FAŞİZM

Fatih Duman

Faşizm, düşünsel kökenleri daha eskide bulunmakla birlikte, diğer temel siyasal ideolojilerden farklı olarak, Avrupa'da I. Dünya Savaşı ile II. Dünya Savaşı arası dönemde ortaya çıkmış bir siyasal ideoloji ve aynı zamanda uygulamaya konulmuş bir siyasal rejimdir. Faşizm adını Mussolini liderliğinde öncelikle İtalya'da ortaya çıkmış olan siyasal rejimden/ideolojiden almakla birlikte, bu çalışmada daha sonraki süreçte

Almanya'da **Hitler** liderliğinde karşımıza çıkan **Nasyonal Sosyalizm** yani kısaca **Nazizm**'i de kapsayan şekilde ele alınacaktır. Bu iki siyasal rejimin/ideolojinin bazı noktalarda farklı vurguları bulunsa ve bu açıdan ayrı şekilde incelenebilir olsa da, literatürde ortak temel argümanları savunan tek bir ideoloji/rejim tarzı oldukları genel kabul görmektedir. Farklı ülkelerde uygulanmaları ve değişik adlar taşımaları temel tezlerinin özü bakımından önemli bir değişiklik yaratmamaktadır. Bu itibarla liberal demokratik düzenin temel ilkelerini reddeden zor ve baskı düzeninin adı olarak **faşizm** kendi içinde **Nazizmi** de barındıran bir üst/kapsayıcı kavram olarak kabul edilebilir. Belirtildiği gibi ilk ve en önemli uygulamalarını iki savaş arası dönemde İtalya ve Almanya'da bulan faşizm, sonraki süreçte çeşitli ülkelerde **faşizan** olarak adlandırılacak düşüncelere/uygulamalara örnek teşkil etmiştir. Ancak özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında kavramın kazandığı pejoratif ve aşağılayıcı anlam nedeniyle siyasal rejimlerin kendileri için kavramı kullanmaktan itinayla kaçınmaları, faşist ya da faşizan rejimlerin/düşüncelerin tanımlanması sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu noktada sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için, bir siyasal düşüncede/rejimde faşizmin tanımlayıcı argümanlarının ne kadarının mevcut olduğuna bakarak karar vermek elzem olmuştur.

TEMEL SORULAR

1. Faşizmi diğer siyasal ideolojilerden ayıran temel argümanları nelerdir?
2. Siyasal ideoloji/rejim olarak faşizm ve sosyalizm arasındaki temel 'farklılıklar' ve 'benzerlikler' nelerdir?
3. Faşist düşüncede 'birey', 'toplum' ve 'devlet' arasındaki ilişkiler nasıl görülür?
4. Faşizm, kapitalizm ve sosyalizmin dışında bir 'üçüncü yol' olarak görülebilir mi?
5. 'Faşizan' düşünceler/uygulamalar diğer siyasal ideolojilerde de karşımıza çıkabilir mi?

TARİHSEL SÜREÇTE FAŞİZM

Politik anlamıyla ilk kez 1920 yılı içinde kullanılmaya başlanan faşizmin etimolojik kökeni Latince **fascēs** kelimesidir. İtalya'daki **Ulusal Faşist Parti**'nin amblem olarak kullandığı **fascēs**, Roma döneminde çevresi bir demet değnekle sıkıca sarılmış olan balta anlamına gelmektedir. Roma'da devletin en üst yöneticisi olan konsüllerin gücünü sergilemek üzere kullanılan bu simge, liderin/şefin etrafında birbirine bir bağla kenetlenmiş birimlerin ortaya çıkardığı gücü ve otoriteyi temsil etmektedir. Faşist ideolojide liderin merkezde yer alması ve onun etrafında sıkıca kenetlenmiş birimlerin birlik ve beraberliğinin gücü/iktidarı yaratacağı inancı bu balta figüründe simgesel ifadesini bulmuştur.

Faşizm I. Dünya Savaşı sonrası dönemin özel koşulları içinde Avrupa'da ortaya çıkmış olsa da, faşist ideolojinin düşünsel kaynakları daha eski tarihlere uzanmaktadır. Faşist rejimler/liderler tarihteki bazı filozof ve düşünürlerin görüşlerini kendi iktidarlarını meşrulaştırmak için kullanmışlardır. Bu noktada faşist ideolojide Niccolo Machiavelli (1469-1527), G. W. F. Hegel (1770-1831), Friedrich Nietzsche (1844-1900), J. G. Herder (1744-1803), J. G. Fichte (1762-1814), Vilfredo Pareto (1848-1923), Gaetano Mosca (1858-1941) gibi isimlerin çeşitli düşüncelerine eklektik bir tarzda da olsa başvurulmuştur. Bu itibarla faşizm sistematik ve tutarlı bir düşünsel bütünlük taşımaz; tam tersine farklı düşünsel argümanları eklektik tarzda bir araya getirerek araçsal olarak kullanır.

Bu bağlamda Aydınlanma düşüncesinin akılcılık, evrenselcilik, bireycilik ve özgürlük anlayışına eleştirel yaklaşan birçok düşünür ve argüman faşistlerce kullanılmıştır. Örneğin aklın sınırlarına vurgu yapan Nietzsche insanların arzuları (güç/iktidar arzusu) doğrultusunda hareket ettiklerini ileri sürerek, insan davranışlarında akıldan daha güçlü olan içgüdü ve dürtüleri ön plana çıkartır. Ayrıca Nietzsche'nin üstün insan (Übermensch) kavramı, diğerlerinden ayrılarak sürü psikolojisinden ve ahlâkî değerlerden kurtulup kendi arzu ve dürtüleri doğrultusunda yaşayan insanı tanımlar. Evrensellik ve rasyonalizm eleştirisi yaparak tarih, kültür ve organik toplum düşüncesini ön plana çıkartan Herder ve Fichte gibi Alman filozoflara göre her ulusun kendi koşullarının ürünü olan **kolektif ruh'u** (**volksgeist**) vardır. Bu perspektif ortak geçmişin sağladığı duygusal bağa ve sadakate göre şekillenen bir tür organik bütünlüğe vurgu yapar. Dünyadaki farklı uluslar, kültürler ve ırklar arasındaki sürekli rekabet ve mücadelenin hayatın değişmez bir yasası olduğunu ve bu süreçte en güçlü olanların ayakta kalacağını, zayıflarınsa doğal olarak yok olacağını ileri süren Sosyal Darwinizm bağlamındaki düşünceler de faşizmin ilham kaynakları arasında yer alır.

Bunların yanında faşist düşüncede Büyük Roma İmparatorluğu bir güç simgesi olarak ya da Roma yönetiminde dünya barışı düşüncesi olan **Pax Romana** bir ideal olarak yer almıştır. Örgütlü küçük bir topluluğun her zaman büyük toplulukları yönettiğini ileri süren Pareto ve Mosca gibi düşünürlerin **elit teorileri** faşizmde

FEMINIZM

Penay Gray

Feminizm kadın haklarını tanıyarak, bu hakların uygulamaya dönüşmesi için davranış sergileyen bir bakış açısıdır. Feministler; eğitim, istihdam vs. gibi konularda elde edilen haklarda cinsiyetler arasında adaletsizlik olduğunu ileri sürerler. Söz konusu adaletsizliğin biyolojik farklılık esasında değil kültürel farklılık esasında oluştuğu iddia edilir. Yani feministler biyolojik farklılıktan kaynaklanan cinsiyet farklılığı

ile toplumsal olarak inşa edilmiş roller (toplumsal roller) arasında önemli farklar olduğunu belirtir. Bu ikinci tür cinsiyet ayrımına **toplumsal cinsiyet** denmektedir. Örneğin erkeğin evin reisi olarak ailenin maddi gelirlerini temin etmesi, kadının annelik vazifeleri, ailenin iç işleri vs. ile ilgilenmesi gerektiğini buyuran toplumsal roller biyolojik olarak belirlenmemiştir. Aksine toplumsal süreç içinde kadın ve erkeğe öğretilmiştir. Benzer şekilde erkeğin mühendislik mesleğine, kadının ise hemşirelik mesleğine daha uygun olduğunun farz edilmesi toplumsal cinsiyet ayrımına örnek olarak verilebilir. Toplumsal rollerin cinsiyet ayrımcılığını sistematikleştirdiğini belirten pek çok feminist düşünürün, 18. yüzyıldan itibaren feminizmi siyasal bir ideoloji olarak inşa etmişlerdir. Ancak feminizmin diğer ideolojilerle olan ilişkisi pek çok farklı feminist ideoloji türünü ortaya çıkartmıştır. ‘Kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin kaynağı nedir ve bu eşitsizliğin nasıl ortadan kaldırılır?’ sorularına verdikleri cevaplarla birbirinden farklılaşan feminist ideolojileri aşağıdaki gruplara ayırmak mümkündür: Liberal feminizm, sosyalist/Marksist feminizm, radikal feminizm, kültürel feminizm ve post-modern feminizm. Bu farklı feminizm türlerini incelemeyen önce feminizmin tarihsel gelişim sürecini ve temel düşüncelerini ele almak yerinde olacaktır.

TEMEL SORULAR

1. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları nedir ve kültürel roller ile ilişkisi nasıldır?
2. Feminist ideolojiler arasında temel ortaklıklar ve farklılıklar nelerdir?
3. Feminizm “politik olan”ı nasıl tanımlamaktadır?
4. Türkiye’de feminist hareket tarihsel olarak nasıl başlamıştır?
5. Türkiye’de son dönem kadın hareketleri hangi feminist ideoloji/ideolojiler ekseninde yürümektedir?

TARİHSEL SÜREÇTE FEMİNİZM

Tarihsel olarak feminist düşüncenin temelleri ilk defa 18. yüzyılda atılmaya başlanmıştır. Modern anlamda bir dünya algılayışı olarak feminizmin düşünsel kökenleri Aydınlanma dönemine aittir. İngiliz kadın yazar Mary Wollstonecraft'ın (1759-1797) 1792 yılında hazırladığı *Kadın Haklarının Müdafası* (*A Vindication of the Rights of Woman*) eseri feminist düşüncüyü oluşturan temel eserlerden biri olarak kabul görür. Mary Wollstonecraft ile başlayan yazılı düşünsel yapıtlar sonraki yıllarda artmış ve feminist düşünce tarih içinde yavaş yavaş olgunlaşmıştır. Dönem içinde bu düşünsel ve teorik akıma ise ilk olarak **fémînisme** ismi verilmiştir.

Aydınlanma çağı mevcut tüm ideolojiler için dönüm noktasıdır. Dönemin siyaset felsefecileri 'akıl pratiği' aracılığıyla mutlak doğal hakların önsel (a priori) olarak var olduğu fikrini geliştirmişlerdir. Aydınlanma'nın çocuğu olan feminizm bu akılcılık geleneği üzerinden şekillenmiştir. Ancak daha sonraki dönemlerde feminizm aydınlanmanın akıl-duygular ayrımını olumlamaktan vazgeçip bu ayrıma yönelttiği karşıt savlarla kendini yeniden şekillendirmiştir. Akıl-duygular dikotomisi Aydınlanma döneminin temel taşlarından. Bu ayrıma dayalı olan akılcılık geleneği; bilginin doğruluğunu duygu, duyum ve deneyime değil, akıl ve düşünceye vermektedir. İlk dönemlerinde bilginin doğruluğu konusunda bu ayrıma dahil olan feminizm sonraki dönemlerinde duygu, duyum ve deneyimleri de doğru bilgi içinde ele almaya başlamış böylece kendi içinde farklılaşmaya gitmiştir. Feminist araştırmalar içinde bulunan bu farklı feminizmler çalışma konularına göre farklı biçimlerde gruplanıp toplanmaktadır. Tarihsel olarak, Birinci. Dalga Feminizm, İkinci. Dalga Feminizm ve Üçüncü. Dalga Feminizm en yaygın gruplama biçimidir. Bu grupta birinci dalga Mary Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Müdafası* eseri ile başlayan dönemdir. Feminizmin birinci dalgasının temel belirleyicisi süfraj hareketleridir. **Süfraj hareketi**, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nde kadınların seçme ve seçilme haklarını elde edebilmek için yürüttükleri pasif direniş hareketleridir. Yarı örgütlü bir biçimde yürütülen eylemlerle kadınlar oy haklarını talep etmişlerdir. Tarihsel süreç içinde feminizmin birinci dalgası olarak bilinen bu dönem kadın-erkek eşitliğinin 'kamusal alan' ile sınırlı tutulduğu bir dönemdir; ayrıca yine bu dönem genel olarak liberal feminizmin hüküm sürdüğü bir dönemdir.

Feminizm tarihinde ikinci dalga ise sosyalist feminizm ve radikal feminizm ekseninde 1930'lu yıllardan 1980'lere kadar olan dönemdir. Bu dönemde feminist hareket ve feminist teori, kamusal alandaki eşitlik taleplerinden özel alan olan aile kurumunda da eşitliğin sağlanması taleplerine doğru genişlemiştir. Bu dönem içinde feminizm, sınıfsal farklılıklar ve emek ekseninde yeniden değerlendirilmiştir. Kadın-erkek eşitliği kavramı yerine **toplumsal cinsiyet eşitliği** kavramı bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca bu dönemin temel ayırt edici noktalarından biri de eşitsizliğin temelinde 'ataerkil' toplum yapısı değerlerinin ve kültürünün olduğu düşünölmeye başlanılmasıdır.

ANARŞİZM

Buğra Kalkan

Anaşizm kavramı genel okuyucu kitlesine sıklıkla olumsuz bir çağrışım yapar. Yaygın medya organları anaşistleri genellikle bombalar, düzen karşıtlığı ya da kaos ile birlikte anar. Bu sebeple diğer fikri gelenekler arasında belki de en şansız olan siyasal ideoloji anaşizmdir. Anaşizmin kamuoyundaki bu yanlış temsili, farklı bir şekilde olsa da akademisyenler arasında da yaygındır. Anaşizm üzerine doğrudan çalışmayan sosyal bilimciler, anaşizmi başarısız olmaya mahkum siyasal bir ütopya olarak görme eğilimindedirler. Hatta anaşizm genellikle kendi başına bir ideoloji olarak da görülmez. Daha çok sosyalizmin ya da liberalizmin temel ilkelere radikal bir versiyonu olarak algılanır.

Hem bir siyasal aktivizm türü olarak hem de akademik bir çalışma disiplini olarak anaşizmin çok farklı siyasal geleneklerden besleniyor olması anaşizmin çalışılmasında ve tanıtılmasında karşılaşılan zorlukları kısmen açıklamaktadır. Daha çok 20. yüzyılın başında olgunlaştırılmış olan anaşizmin mazisi çok daha eskiye gitmektedir. Devlet otoritesinin reddi ve eleştirisi olarak anaşizm devlet mekanizmasını meydana getiren iktidar ve zora karşı gelir. Bireyin ahlâki dokunulmazlığını ve gönüllülüğü yüceltir. Bu anlamda anaşizmin çok farklı kaynaklardan beslenmesi doğaldır. Ancak daha sonra açıklanacağı üzere anaşizmin kendine özgü siyasal soruları ve kendine özgü cevapları vardır. Bu bölümde anaşizmin anlamı, temel unsurları ve temel anaşist ekoller ele alınacaktır.

TEMEL SORULAR

1. Anaşist düzen fikri nedir?
2. Anaşistler neden otorite fikrine karşıdılar?
3. Farklı türdeki anaşizmlerin ortak yönleri var mıdır?
4. Marksistlerle anaşist sosyalistlerin birbirlerinden ayrıldıkları temel hususlar nelerdir?
5. Türkiye’de anaşizmin gelişmemesinin sebepleri nelerdir?

TARİHSEL SÜREÇTE ANARŞİZM

Anarşi kavramı Yunanca **anarkhia** kelimesinden türetilmiştir. Anlamı otoriteye karşı olmak ya da yöneticiden bağımsız olmak anlamına gelmektedir. Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865) 1840 yılında anarşizm kavramını kendi siyasal ve sosyal teorisi için anarşizm kelimesini kullanana kadar bu kavram sadece aşağılayıcı bir bağlamda kullanılmaktaydı. Ancak Proudhon *Ondokuzuncu Yüzyılda Genel Devrim Düşüncesi* (*General Idea of The Revolution in the Nineteenth Century*) adlı çalışmasında 'devlet' kavramına olumsuz bir anlam yükleyerek, anarşizmi yüceltmiştir:

'Yönetiliyor olmak, yönetme hakkı, bilgisi ya da ahlaki olmayanlar tarafından, göz önünde tutulmak, soruşturulmak, gizlice izlenmek, yönlendirilmek, hukuka bağlanmak, numaralandırılmak, kayıt altına alınmak, endoktrine edilmek, telkin altında tutulmak, kontrol edilmek, oranlanmak, değerlendirilmek, sansür-lenmek, emir altına alınmak anlamına gelir ... devlet budur.'

Öyleyse anarşizm her şeyden önce devlete düşman olmaktır. Anarşist devletin ortadan kaldırılmasını ve yerine yeni bir tür sosyal örgütlenme türünün yerleştirilmesini talep eder. Devlete karşı bu sert tutumu biraz açmak gerekmektedir. Anarşistler şüphesiz toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak için kolektif bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulduğunun farkındadırlar. Ancak **devletin** (state) **hükümetten** (government) farklı olduğunu ileri sürülerek, hükümete değil ama devletsiz bir toplum istediklerini belirtirler. Bu bakımdan devletin Rönesans sonrası bir gelişme olduğu ve belirli özelliklere sahip olduğu ileri sürülür. Devlet öncelikle egemen bir güçtür. Bunun anlamı devletin tebaasının haklarını tanımlamada tek yetkili otorite olmasıdır. Böylece devlet dışında kural koyan bir otorite mümkün değildir. İkinci olarak devlet zorunlu bir kurumdur. Devletin egemenlik sınırları içinde doğmuş hiçbir kişi onun kurallarına karşı gelemez. Üçüncü olarak devlet tekeldir. Toprakları içinde ona alternatif hiçbir siyasal örgütlenme gerçekleşemez. Dördüncü olarak devletin üslendiği fonksiyonlar ve roller, toplumsal kurumlardan ve rollerden farklıdır. Benzer şekilde devletin yönetici sınıfı da toplumda yaşayan insanlardan ayrıdır. Örneğin siyasetçilerin, bürokratların ya da askerlerin, toplumdan bağımsız varoluş koşulları vardır.

Anarşistler bu özelliklere sahip her kurumun sistematik bir şekilde haydutluk yapan bir çeteden farksız olacağını öne sürerler ve devletin ahlâki olarak yönetmeye hakkı olmadığına inanırlar. Devletin yönetme hakkını meşrulaştıran sözleşmecilere de bu anlamda karşı çıkarak, haklarımızı korumak için devlete güvenilemeyeceğini belirtirler. Anarşistlere göre, devletten özgürlüklerimizi korumasını beklemek, kurda kuzu emanet etmekle eşdeğerdir. Dolayısıyla kolektif sosyal amaçlara hizmet edecek örgütlenme egemen olmamalıdır ama fonksiyonlarına göre özel olarak kurgulanmalıdır. İkinci olarak kolektif örgütlere üyelik, zorunlu değil gönüllü olmalıdır. Üçüncü olarak bu tür kolektif örgütler tekeldir olmamalıdır. Yani birbiriyle yarışan ya da benzer fonksiyonları üstlenen örgütler olmalıdır. Dördüncüsü bu örgütler profesyonel yöneticiler ya da politikacılar tarafından idare

**DÜŞÜNCE VE YEŞİL
EKOLOJİK
SİYASET**

Salih Zeki Haklı

20. yüzyılda çevre sorunlarına yönelik ilginin artması sonucunda mevcut çevre sorunlarının ancak insan ve doğa arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanması halinde çözülebileceğini ileri süren ekolojik düşüncenin doğuşuna şahitlik edilmiştir. Ekolojik düşünce insanoğlunun yaşadığı kıtlıkların, savaşların ve çevre sorunlarının bir zihniyet sorunu olduğunu kabul ederek, bu sorunların çözümünün ancak

yeni bir anlayışın benimsenmesiyle mümkün olabileceğini iddia etmiştir. Bunun için ise öncelikle insan-merkezci, doğayı sömüren, iktisadî kalkınmayı önceleyen ve çevre sorunlarını geçici politikalarla çözmeyi amaçlayan mevcut hâkim zihniyetin terk edilmesini önermiştir. Eski anlayış terk edildikten sonra var olan tüm organizmaların eşitliğini kabul eden, doğayla uyum içinde yaşamayı esas alan, iktisadî değil kültürel gelişmeyi önemseyen ve kalıcı çözümleri içeren yeni zihniyet dünyası ve yaşam tarzı tesis edilebilecektir. Bu eleştirileri ve iddiaları açısından aydınlanma, modernizm ve kalkınmacılık karşıtı bir anlayışı benimseyen ekolojik düşünce, 1970'li yıllarda etkinliğini artıran yeni toplumsal hareketler sayesinde aynı zamanda kitle hareketine de dönüşmeyi başarmıştır. Ekolojik hareketin düşüncelerine ve eylemlerine yönelik ilgi ve desteğin artması sonucunda ise Avrupa'nın birçok ülkesinde ekolojik değerleri esas alan siyasî partiler kurulmaya başlanmıştır. Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde **Yeşil Parti** adıyla kurulan partiler hem ulusal hem de Avrupa Parlamentosu seçimlerine girmişlerdir. Bu partiler bazı dönemsel başarılar elde etmiş olsalar da Alman Yeşiller Partisi hariç hiçbirisi güçlü bir iktidar alternatifi olamamıştır. Ekoloji hareketinin oldukça güçlü bir yapıya sahipken, aynı başarıyı siyasette elde edemeyişi üzerine büyük tartışmalar yaşanmış ve yeşil siyasetin geleceği hakkında birçok yorum yapılmıştır.

TEMEL SORULAR

1. Ekolojik düşüncenin ve yeşil siyasetin ortaya çıkmasının temel sebepleri nelerdir?
2. Ekolojik düşüncenin ve yeşil siyasî partilerin diğer düşünce sistemlerinden ve partilerden farkları nelerdir?
3. Yeşil siyasetin en büyük başarısını Almanya'da elde etmesinin temel sebepleri nelerdir?
4. Alman Yeşiller Partisi'nin programı ve politikaları hangi politik ilkeleri içermektedir?
5. Türkiye'de ve Müslüman ülkelerdeki çevre bilincinin temel unsurları nelerdir?

TARİHSEL SÜREÇTE EKOLOJİ

Ekoloji kavramı Yunanca ‘ev’, ‘yakın çevre’ anlamında olan **oikos** ile ‘bilim’ manasındaki **logos** kelimelerinden meydana gelmektedir. Bu iki sözcükten hareketle ekolojiyi ‘belirli bir çevrede yaşayan organizmaların hem diğer canlılarla hem de fiziksel çevreleriyle ilişkileri’ şeklinde tanımlamak mümkündür. Kavram ilk kez Alman biyolog Ernst Haeckel’in 1866 yılında yayınlanan *Generelle Morphologie der Organismen* adlı eserinde kullanılmıştır. Haeckel bu eserinde ekolojiyi ‘organizmalar ile onların çevreleri arasındaki ilişkilerin bilimi’ şeklinde tanımlamıştır.

20. yüzyılda doğaya ve çevre sorunlarına ilişkin değerlendirmelerin ve çözüm önerilerinin eski dönemlere göre farklılıklar göstermesi sonucu çevrecilik yerine ekoloji kavramı tercih edilmeye başlanmıştır. Zihniyet dünyasındaki bu dönüşüme bağlı olarak kavram da birtakım değişikliklere maruz kalmıştır. Bu dönemden itibaren ekoloji kavramı, bir bilim dalını ifade etmekten ziyade mevcut siyasî, ekonomik ve sosyal düzene yönelik eleştirileri ve ayrıca yeni bir düzen tasavvurunu içeren bir anlama dönüşmüştür.

Aydınlanma ve modernizm eleştirilerinden beslenen ekolojik düşüncenin, kendisini çevrecilik yerine ekoloji kavramı üzerinden tanımlaması nedeniyle iki kavramın birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Tanım olarak çevre kelimesi, ‘bir şeyin etrafı’ ve ‘yakın yerler’ anlamına gelmektedir. Çevre kelimesinin, tanımdan da anlaşılacağı üzere her daim merkezde yer alan bir unsuru dikkate alması, çevreciliğin de bir merkez değer etrafında kavramsallaştırılmasına neden olmaktadır. Nitekim çevrecilik düşüncesi insanın varlığı ile sorunlarını temel mesele olarak değerlendirmekte ve dünyadaki merkezî değerini insan olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca çevre, merkez değer olarak gördüğü, insanın sadece kendi dışındaki bir alana ve onun kendi dışındaki varlıkla olan ilişkilerine karşılık geldiği için insanın ruhsal ve manevî yönleriyle ilgili hiçbir görüşü ve iddiası bulunmamaktadır.

Ekoloji kavramına içerdiği anlam dikkate alındığında çevrecilikten tamamen farklı ilke ve değerleri esas aldığı görülmektedir. Çevreciliğin aksine ekoloji kavramı, dünyada var olan tüm organizmalar ile onların çevreleri arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Bu ilişki insan da dahil olmak üzere tüm organizmaların eşitliği üzerinden tanımladığı için, ekoloji insanı üst-değer olarak kabul etmemektedir. Bununla birlikte ekolojik düşünce organizmaların sadece kendi dışındaki alanıyla olan ilişkilerini değil, aynı zamanda özüne veya kendisiyle olan ilişkileri de içermektedir. Tüm bu sebeplerden dolayı ekoloji kelimesinin Türkçe’ye çevrecilik olarak tercüme edilmesi kavramsal açıdan birtakım hatalara yol açacağı anlaşılmaktadır.

Nitekim 1970’lerden itibaren ekolojik düşünce ve hareket kendisinin çevreci hareketten tamamen farklı olduğunu göstermek için **Yeşiller** ismini kullanmaya başlamıştır. Böylelikle hem ekolojistler çevrecilikten çok farklı eleştiri ve önerilere sahip olduklarını göstermişler hem de ekolojik akımlar birbirlerinden farklı görüş ve önerilere sahip olmalarına karşın ortak bir ismi kullanmak suretiyle ekolojik dü-

FUNDAMENTALİZM

Hasan Yücel Başdemir

Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren dinî grupların ülke siyasetleri üzerindeki etkileri artmaya başladı. Bunların bir kısmı ılımlı ve demokrasiye bağlı iken bir kısmı, radikal ve totaliteryen eğilimler göstermektedir. Fundamentalizm, dinî motifli radikal siyasî hareketlerin genel adıdır. Başlangıçta dinin modern yorumlarına karşı kutsal metinlerin mot-a-mot anlaşılması ge-

rettiğini savunan dinî bir duruşu ifade eden fundamentalizm, daha sonra toplumsal hayata ve siyasî yapılara karşı sert bir dinsel eleştiri halini aldı. Dünyanın her yerinde güçlü toplumsal tabana sahip olmaları nedeniyle fundamentalizm, 1980'lerden itibaren marksizm, sosyalizm, faşizm gibi seküler totaliterliğe karşı dinî totaliterliğin adı olarak siyasî ideolojiler literatürüne yerleşmeye başladı. Ortaya çıkış koşulları ve şiddetle olan ilişkileri bakımından her dinî yapı içinde farklı görünümlere sahip olan bu ideolojinin ortak bir terimle ifade edilmesi, sahip oldukları ortak özellikler nedeniyle. Fundamentalistler şu üç şeye karşıdır: (1) Dinle ilgili modernist yorumlar. (2) Toplumda artan sekülerleşme ve dinî hayattan uzaklaşma eğilimleri. (3) Aynı toplum içindeki farklı hayat tarzlarına ılımlı bakan liberal hareketler. Fundamentalistlere göre bunlar, dinî hayata zarar verir ve toplumun ahlâkını bozar. Onlar, bu yıkıcı etkilere karşı siyasî araçları kullanarak toplumu tekrar dinin esaslarına (fundaments) döndürmeye çalışırlar; ancak propaganda süreçlerinde sert ve uzlaşmaz tutumlar sergilerler.

TEMEL SORULAR

1. Fundamentalizm siyasî bir ideoloji olarak ne zaman ve nasıl ortaya çıkmıştır?
2. Farklı dinlerdeki fundamentalist hareketlerin ortak özelliklerini tespit ediniz.
3. Fundamentalizmi şiddet yanlısı seküler ideolojilerden ayıran yönler nelerdir?
4. Fundamentalistlerin demokrasiye bakışları nasıldır?
5. Fundamentalizmi İslamcılık ve cihatçılıktan ayıran özellikler nelerdir?

TARİHSEL SÜREÇTE FUNDAMENTALİZM

Fundamentalizm, Latince ‘köken’, ‘temel’, ‘esas’ anlamlarına gelen **fundamentum** sözcüğünden İngilizceye geçmiştir. Türkçeye ‘kökencilik’ ve ‘köktencilik’ olarak iki farklı şekilde çevrilmektedir.

Fundamentalizm, bir akım olarak yüzyıllık tarihe sahiptir ama siyaset bilimi kitaplarına 2000’li yıllardan sonra girmiştir. Bu akım, on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başında Amerikan Protestanlarını ikiye bölen bir tartışmanın sonucu olarak ortaya çıktı; bunlar, modernistler ve fundamentalistler olarak isimlendirildi. Liberal Protestanlar da denilen modernistler, kutsal metinlerde geçen dünyanın altı bin yaşında olduğu ve altı günde yaratıldığı, İsa’nın babasız dünyaya geldiği, mucizeler gösterdiği ve Tanrı olduğu gibi bazı inançların akıl ve bilimle uyummadığını öne sürdüler. Onlara göre Tanrı sözünde çelişki olamaz ve bu nedenle bunların mecazî ifadeler olarak kabul edilmesi ve yorumlanarak akla uygun hale getirilmesi gerekir.

Modernist Protestanlar, bunun için yeni bilimsel yöntemleri Kitab-ı Mukaddes’e uyguladılar; onun kaynağı ve anlamları ile ilgili yeni yorumlar ortaya koydular. Muhafazakâr Evanjelikler de denilen fundamentalistler ise her şeyin kutsal kitapta yazıldığı gibi olduğunu, onun içinde tevile (yorum) açık ifadelerin olmadığını, kutsal kitabın yanılmaz olarak kabul edilip her ifadesinin **mot-a-mot** anlamlarına bakılması gerektiğini ileri sürdüler. Bu bakımdan evanjelik, genel olarak İncil okuyucusu olma anlamına gelmekle birlikte son zamanlarda İncil’in modernist yorumlarına ve liberal Protestanlığa karşı çıkan gelenekçi ve muhafazakâr Protestanları tanımlamak için kullanılır.

Kitab-ı Mukaddes’le ilgili geleneksel yorumları savunmak için 1910-1915 yılları arasında altmış dört yazar tarafından yazılan *Esaslar: Hakikate Tanıklık (The Fundamentals: A Testimony to the Truth)* adlı kitap, grubun hem fundamentalist diye anılmasına hem de örgütlü bir yapıya dönüşmelerine yol açtı. Yazarların çoğu Kalvinist gelenekten gelen din adamları idi. *Esaslar*, Kitab-ı Mukaddes’in Tanrı sözü olması nedeniyle onda yazan her şeyin harfi harfine (mot-a-mot) doğru olduğunu, akılcı ve bilimsel yorumların Hıristiyanlığı tahrif ettiğini savundu. Bu tartışmaların sonunda modernist-fundamentalist ayrımı iyice belirginleşti.

1919’a gelindiğinde Baptist William B. Riley (1861-1947) öncülüğünde **Dünya Hıristiyan Fundamentalist Birliği**’nin kurulmasıyla karar mekanizması da oluşmuş oldu. Baptist Curtis Lee Laws (1868-1946), bu kitabın ve örgütün ismine dayanarak 1920’de modernizme, sekülerizme ve kutsal metinlerin bilimsel yorumlarına karşı çıkan Evanjelikleri betimlemek için fundamentalizm terimini kullandı ve bundan sonra fundamentalizm sistemli bir hareketin ismi oldu.

Fundamentalizm terimi, ilk ortaya çıktığında Hıristiyan dünyada dine sarılmak anlamında sempati uyandıran bir kelime iken daha sonraları, bu olumlu anlam kaybolmaya başladı. 1950’lerden sonra benzer tutumlara sahip olan diğer dinî ha-

İSLAMCILIK

Hasan Yücel Başdemir

İslamcılık, on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Müslüman coğrafyada ortaya çıkan siyasî ve entelektüel bir harekettir. Bu hareket, Müslüman coğrafyayı **Avrupa ve Rus emperyalizminden**, diktatörlerin baskılarından, taklit ve hurafeden kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak için yapılan siyasî ve fikrî ara-

yışların tümünü içine almaktadır. On dokuzuncu yüzyılda Müslüman hanedanlıklarının tek tek çöküşü, bunlar arasındaki dayanışma isteklerini artırdı. Bu süreçte İslam, **İslam Birliği** adı altında siyasî bir motivasyona dönüştü. Osmanlı Devleti, dağılma sürecinde 1876-1922 yılları arasında İslamcılığı bir devlet politikası haline getirdi. İslamcılık, kendisini dinin yerine koymuyor, ama Müslümanları, şura ve hilafet esasları altında bir araya getirmeyi; parçalanmış ve sömürgeleşen Müslüman topraklarını özgürleştirmeyi amaçlıyordu. Kısacası İslamcılık, İslam'ın on dokuzuncu yüzyıldaki siyasî yorumudur ve ortaya çıkışından sonra belirli olayların etkisiyle dönüşümler geçirmiştir. 1917 ve 1922 yıllarından sonra İslamcılık yasaklanmıştır. Bu yasak, İslamcılığı belirli derecelerde radikalleştirmiş olsa da İslamcılar, siyasî olarak her zaman uzlaşmacı ve ılımlı olmuşlar; demokrasiye ve insan haklarına değer vermişlerdir. İslamcılık, siyasî birlik üzerine inşa edildiği için Batı'da her zaman endişe ile karşılandı; radikal ve fundamentalist gruplarla birlikte anıldı. Bugün geleneksel İslamcı idealler parti, STK, cemaat, gizli örgüt, şiddet grubu gibi farklılaşmış gruplar tarafından belirli ölçülerde paylaşılmaktadır.

TEMEL SORULAR

1. İslam ve islamcılık arasındaki ilişki nedir?
2. İslamcılığın ortaya çıkmasına sebep olan koşullar nelerdir?
3. İslamcılık, hangi tarihlerde, hangi ana fikirler etrafında gelişmiştir?
4. İslami motifli siyasî yaklaşımların tamamını islamcılık olarak nitelemek mümkün müdür?
5. İslamcılığın, 1922'den sonra radikal ve gizli hareketlere dönüşmesinin nedenleri nelerdir?

İDEOLOJİLER İÇİNDE İSLAMCILIK

İslamcılık, İslam teriminden türetilmiş olsa da anlamı ondan farklıdır. İslam, miladi 610 yılında Mekke’de Hz. Muhammed’e (M.S. 571-632) gönderilmeye başlayan dinin adıdır. İslamcılık ise on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Müslüman coğrafyada ortaya çıkan entelektüel bir hareket ve siyasi bir ideolojidir. Bu ideoloji, Müslümanların Batı karşısında güçsüz hale gelmesine ve sömürgeleşmesine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

İslam, dünyevi ve uhrevi (ölümden sonrasına ait) hayata yönelik atıf, amaç ve yaptırımları olan bir dindir. İslam’ın temelinde Tevhid inancı yatar. Tevhid inancı, “Eşhedü enla ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resulühü” (Allah’tan başka tapılacak bir ilah olmadığına ve Hz. Muhammed’in, onun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim) sözü ile ifade edilir. İslam’ın bütün inanç ve ibadetleri bu söze dayanır. İslamcılık ise **İslam Birliği** esasına dayanır ve arkasında İslam dininde olduğu gibi temel bir itikadi anlam yoktur. İslam’ın rakipleri, diğer dinlerken İslamcılığın rakipleri ise diğer siyasi yaklaşımlar ve ideolojilerdir. İslamcılığın, İslam dini gibi ölümden sonraki hayata dair görüşleri, amaçları ve yaptırımları yoktur. O, daha ziyade on dokuzuncu yüzyıldaki Müslüman aydın ve siyasetçilerin, yaşadıkları toplumun sorunlarına çözüm sunmak için ortaya koydukları düşüncelerden oluşur. Bu düşünceler, birbirinden çok farklı ve çeşitlidir, ancak ortaya çıkış nedenleri, amaçları ve bakış açıları yönünden aralarında önemli benzerlikler vardır. Bu durum, birçok farklı görüşü İslamcılık başlığı altında bir araya getirmektedir.

İslamcılığın özellikle ortaya çıkış döneminde alternatifi ve karşı olduğu düşünceler sadece diğer ideolojiler değildi. O, aynı zamanda o dönemdeki İslam’ın yaşanma biçimine, özellikle de geleneksel şekline ve **tasavvufi İslam’a** karşı olmuştur; **geleneksel İslam’a**, içine hurafeler ve saçma inançlar girdiği gerekçesiyle; tasavvufa ise liyakatın, adap ve erkanın bozulduğu ve bu bozuk sistemin toplumu miskinleştirdiği gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Bazı tasavvufi yönü olan İslamcılar varsa da bunlar da geleneksel tekkeye ve tasavvufa karşı oldular ve ıslah (reform) edilmesi gerektiğini savundular. Bu yönüyle İslamcılık, bir ideoloji olduğu kadar İslam’ın yaşanma şekillerine karşı alternatif sunan bir teoloji (kelam) olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Müslüman coğrafyadaki siyasi hareketler, en genel haliyle seküler ve İslamî hareketler olarak ayrıştırılır. Bazen bu ayrıştırma, “sağcılar” ve “solcular” şeklinde yapılır. Oysa liberalizmden muhafazakârlığa, sosyalizmden marksizme, milliyetçilikten faşizme ve feminizmden yeşil siyasete kadar birçok siyasi ideolojinin tezahürlerine belirli oranlarda Müslüman ülkelerde rastlanabilir. Seküler hareketler içinde PKK gibi şiddet yanlısı sol ve marksist hareketler olduğu gibi dinî hareketler içinde de DEAŞ ve Boko Haram gibi şiddet yanlısı örgütler vardır. Diğer taraftan demokratik değerlerle uzlaşan seküler ve dinî hareketler de vardır.

kırılmalar yaşamış ve dönüşümler geçirmiştir. 1917 Ekim Devrimi ve 1922 Osmanlı Devleti'nin fiilen sona ermesiyle İslamcılık faaliyet yapamamış, yasaklanmış ve baskı nedeniyle bu süreçten sonra radikalleşme eğilimleri göstermiştir.

6. Bugün geleneksel anlamda İslamcı bir hareketten bahsedilemez. Ancak İslamcı düşünceler, farklı dinsel gruplar tarafından paylaşılmaktadır. İslamcılığın bu bölünmüş misyonunu, büyük oranda Müslüman coğrafyadaki dinî cemaatler ve özellikle de siyasî partiler yüklenmiştir.

TARTIŞMA SORULARI

1. İslamcılığın dinî bir tezi ve iddiası var mıdır?
2. İslamcılık Müslüman coğrafyada neden eşzamanlı olarak ortaya çıkmıştır?
3. İslamcılığın 1917 ve 1922'den sonra fıkır dönüşümler geçirmesinin nedenleri nelerdir?
4. İslamcılığın farklı versiyonları var mıdır?
5. Reformcularla modernistler arasındaki temel farklar nelerdir?
6. AK Parti'nin İslamcı ve muhafazakâr yönlerini ayırt edebilir misiniz?
7. İslam Birliği düşüncesini, bugünkü Avrupa Birliği uygulaması ile karşılaştırabilir miyiz?
8. Avrupa'da İslamcılık (Islamism) neden tehlikeli ve fundamentalist bir hareket olarak nitelendirilmiştir?
9. İslamcıların demokrasiye bakışları nasıldır? Dönemsel farklılıklar var mıdır?
10. İslamcılık, bir siyasî ideoloji olarak başarı sağlayabilmiş midir; bugünün dünyasında yeri var mıdır?

İLERİ OKUMALAR

Akçura, Yusuf (1976), *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aktaş, Yasin (cilt editörü) (2005), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, cilt: 6, İstanbul: İletişim Yayınları.

el-Verdani, Salih (2011), *Mısır'da İslami Akımlar*, çev: H. Açar vd., Ankara: Fecr Yayınları.

Flemming, Barbara ve Schmidt, Jan (2002), *The Diary of Karl Süssheim (1878-1947): Orientalists Between Munich and Istanbul*, Franz Steiner: Stuttgart.

Çarıkov, Hofmeister (2016), "Rusya'nın İstanbul Büyükelçiliği'nin II. Abdulhamid Dönemindeki Pan-İslamizm Hareketleri ile İlgili Bir Raporu", *KTÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, ss. 195-211.

Kara, İsmail (1986), *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler ve Kişiler I, II, III*, İstanbul: Risale Basım.

Karpat, Kemal (2013), *İslam'ın Siyasallaşması*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Mardin, Şerif (1991), *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ülken, Hilmi Ziya (1998), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ankara: Ülken Yayınları.

Tunaya, Tarık Zafer (1998), *İslamcılık Cereyanı I*, Ankara: Yenigün Yayınları.